

## واکاوی پیامدهای امنیتی و اقتصادی عضویت ایران در

### سازمان همکاری شانگهای

ماشالله ذراتی<sup>۱</sup>\*

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۰۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۴

#### چکیده

از زمان پایان جنگ سرد، ایالات متحده و متحدان غربی آن از طریق نهادهای مختلف سیاسی و اقتصادی هندسه قدرت در جهان را پی‌ریزی و بر آن تسلط یافتند. با این حال، با ظهور اضلاع جدید در هندسه قدرت از جمله روسیه و چین، حاکمیت غرب و سلطه ایالات متحده با چالش روبرو شده است. در میان دیگر تلاش‌ها، روسیه و چین در قالب سازمان همکاری شانگهای (SCO) به دنبال دستیابی به امنیت منطقه‌ای، ایجاد یک باشگاه انرژی جدید و کاهش نفوذ ایالات متحده در منطقه می‌باشد. اگرچه سازمان همکاری شانگهای فاقد ظرفیت مادی و سیاسی برای روبرویی مستقیم با منافع ایالات متحده است، اما این سازمان به ابزاری مهم برای ایجاد تعادل در برابر ایالات متحده و متحدین غربی آن از طریق سیاست‌های موازنه نرم روسیه و چین تبدیل شده است.

این پژوهش از طریق مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای، ضمن بررسی مختصر سیر تاریخی پیوستن ایران به سازمان شانگهای و دیدبانی نگاه و تحلیل اندیشکده‌های آمریکایی و روسی و نیز اظهارات کارشناسان و تحلیلگران ایران، به واکاوی نقاط قوت و ضعف سازمان شانگهای و فرصت‌ها و تهدیدهای پیوستن ایران به این سازمان می‌پردازد. از مجموع بررسی مصاحبه‌ها و اظهارات کارشناسان مجموعاً ۸ نقطه قوت، ۷ نقطه ضعف و ۲۲ فرصت در حوزه‌های امنیتی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی از پیوستن ایران به سازمان شانگهای احصا شده است که منجر به افزایش ضریب امنیت اقتصادی و ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران خواهند شد.

**واژگان کلیدی:** سازمان شانگهای، هندسه قدرت، نظم جهانی، پیامدهای امنیتی و اقتصادی، ایران.

<sup>۱</sup> دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشکده مدیریت راهبردی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی. تهران، ایران. نویسنده مسئول. (Zarati313@gmail.com)

## ۱. مقدمه

سازمان شانگهای در سال ۲۰۰۱ میلادی توسط رهبران ۵ کشور چین، روسیه، قزاقستان، قرقیزستان و تاجیکستان باهدف «تقویت اعتماد متقابل و خلع سلاح در مرزهای طولانی خود» و «تقویت و گسترش تعاملات و همکاری‌های دیپلماتیک و منطقه‌ای» تشکیل شد. این سازمان پس از عضویت ازبکستان تغییر نام داد و به سازمان همکاری شانگهای مشهور شد. زبان‌های رسمی سازمان، چینی و روسی است.

در مقام تبیین و تشریح ضرورت‌های پیوستن دائمی جمهوری اسلامی ایران به سازمان همکاری شانگهای همین بس که سازمان مذکور از جمله معدود نهادهای بین‌المللی است که علاوه بر برخورداری از توانمندی مقاومت در برابر سیاست‌های یک‌جانبه آمریکا، برخوردار از حضور کشورهای حاضر در حوزه تمدنی «آنگلساکسون» است. درخواست سال ۲۰۰۵ آمریکا نیز برای عضویت در این سازمان از سوی کشورهای حاضر در این سازمان رد شد.

اعضای این سازمان در حدود یک‌سوم خشکی‌های سطح کره زمین را در اختیاردارند و نزدیک به ۴۲ درصد جمعیت دنیا ساکن در کشورهای این سازمان هستند. در حوزه اقتصاد، اعضای سازمان شانگهای قریب به ۳۰ درصد از تولید ناخالص ملی جهان را به خود اختصاص داده‌اند (فرانس ۲۴: ۲۰۲۱). و از بین قدرت‌های اتمی نیز چهار قدرت اتمی دنیا یعنی فدراسیون روسیه، جمهوری خلق چین، هندوستان و پاکستان عضو این سازمان هستند. چین و روسیه از اعضای سازمان همکاری‌های شانگهای در شورای امنیت حق وتو دارند و کشورهای تأثیرگذار در امنیت و اقتصاد جهان محسوب می‌شوند. نظر به موارد مورد اشاره و پس از درک این نکته مهم که نهادگرایی منطقه‌ای می‌تواند ابزاری مهم برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی باشد.

در سال‌های اخیر، افزون بر ایران، با پیوستن هند، پاکستان، ازبکستان، افغانستان، بلاروس، مغولستان، آذربایجان، ارمنستان، کامبوج، نپال، ترکیه و سریلانکا، در جایگاه‌ها و سمت‌های گوناگون، گستره اعضا و فعالان این سازمان افزایش یافت. ضمن این که نمایندگان آ.سه.آن، اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا و CIS (کشورهای مستقل مشترک‌المنافع)، نیز به‌عنوان مهمان در اجلاس‌های این سازمان حضور می‌یابند. عضویت در سازمان به ۴ نوع کلی (عضویت دائم، عضویت ناظر، عضویت میهمان و عضو گروه تماس - یا گفتگو- تقسیم می‌شود.

## ۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

### ۲-۱. تحلیل و ارزیابی عضویت ایران در شانگهای از نگاه غرب

اندیشکده واشنگتن ۱۴ شهریور ۱۴۰۰ در گزارشی به قلم نیکول گراجوسکی پژوهشگر امنیت بین‌المللی در اندیشکده مرکز علوم و امور بین‌الملل بلفر به بررسی پیامدهای پیوستن ایران در سازمان همکاری شانگهای پرداخت و نوشت (اندیشکده واشنگتن، ۲، ۲۰۲۱):

<sup>1</sup> Franc24

<sup>2</sup> The Washington Institute

## ۲-۱-۱. راه طولانی ایران برای عضویت در سازمان همکاری شانگهای

سازمان همکاری شانگهای بر اساس طرح «شانگهای پنج» شکل گرفت که مجموعه‌های از نشست‌ها در سال‌های ۱۹۹۶ و ۱۹۹۷ در خصوص مسائل کلی‌تر میان چین و کشورهای همسایه عضو شوروی سابق شامل روسیه، قزاقستان، قرقیزستان و تاجیکستان را شامل می‌شد. در سال ۲۰۰۱، ازبکستان به این کشورها پیوست و سازمان همکاری شانگهای رسماً تأسیس شد. بدین طریق، گستره شمول این اردوگاه بسط یافت و همکاری‌های اقتصادی، فرهنگی و امنیتی باهدف مقابله با آنچه پکن «سه اهریمن» می‌نامد را شامل گردید. این سه اهریمن عبارتند از تروریسم، جدایی‌طلبی و افراط‌گرایی.

ایران یک سال بعد در خصوص شرکت در سازمان ابراز علاقه کرد و در نهایت در سال ۲۰۰۴ درخواست عضویت در سازمان به‌عنوان عضو ناظر را ارائه کرد. در اجلاس ماه جولای ۲۰۰۵ سازمان همکاری شانگهای در شهر آستانه، درخواست مزبور توسط سازمان تأیید شد و ایران به همراه هند و پاکستان به‌عنوان اعضای ناظر معرفی شدند. تهران در سال ۲۰۰۸ درخواست عضویت کامل را مطرح کرد، اما چین، ازبکستان و قزاقستان در آن مقطع نگران برداشتن چنین گامی بودند که دلیل آن تا حدودی تداوم سرسختی ایران در خصوص برنامه هسته‌ای خود و فشارهای بین‌المللی ناشی از آن بود. در اجلاس سال ۲۰۱۰ در شهر تاشکند، سازمان همکاری شانگهای معیارهای جدیدی وضع کرد که طبق آن کشورهای متقاضی عضویت نباید هیچ تحریمی از طرف شورای امنیت سازمان ملل علیه آن‌ها وضع شده باشد.

## ۲-۱-۲. دلایل تأخیر پیوستن ایران به سازمان همکاری شانگهای

هنگامی که تحریم‌های سازمان ملل در پی انعقاد برنامه جامع اقدام مشترک در سال ۲۰۱۵ برداشته شدند، بحث و گفتگوهای چشمگیری در خصوص پذیرش ایران صورت گرفتند. با این حال، این امر به چند دلیل به مدت چند سال دیگر به تأخیر افتاد که از جمله آن‌ها می‌توان به پذیرش اعضای دیگر (هند و پاکستان)، تیرگی روابط ایران با تاجیکستان به دلیل نزدیکی تهران به مخالفان آن کشور و تداوم تردید پکن در خصوص بهره‌برداری تهران از سازمان همکاری شانگهای به‌منظور ترویج سیاست‌های ضدآمریکایی خویش اشاره کرد.

با وجود این، عدم پیشرفت در خصوص عضویت مانع تعاملات اصولی نشد. ایرانی‌ها بارها در اجلاس‌ها، نشست‌های وزرا، اجلاس‌ها و رزمایش‌های مقابله با تروریسم سازمان شرکت کرده‌اند. علاوه بر این، تحولات اخیر حکایت از آن دارند که مخالفت‌های پیشین اکنون دیگر مانعی بر سر راه عضویت کامل ایران نیستند.

علی شمخانی دبیر شورای عالی امنیت ملی ایران روز ۱۱ آگوست ۲۰۲۱ بر این امر صحه گذاشت و اعلام کرد که «موانع سیاسی» بر سر راه عضویت در سازمان در پی گفتگو با نیکولای پاتروشف همتای روسی‌اش برداشته شده‌اند. علاوه بر رفع اختلافات با تاجیکستان، ایران ظاهراً چین را نیز مجاب کرده که از عضویتش حمایت کند.

### ۲-۱-۳. پیامدها در حوزه سیاست‌گذاری

این اندیشکده آمریکایی در ادامه گزارش خود آورده است: سازمان همکاری شانگهای غالباً به‌عنوان یک اردوگاه ذاتاً ضدغربی به تصویر کشیده می‌شود و برخی حتی آن را «ضدناتو» می‌خوانند. با وجود این، اختلافات میان کشورهای عضو از زمان تأسیس سازمان نگذاشته تا هماهنگی در حوزه سیاست‌گذاری و انسجام منطقه‌ای صورت پذیرد. این امر تا حدودی به خاطر نوع طراحی سازمان است. سازمان همکاری شانگهای بر اساس اجماع اداره می‌شود و این امر گستره همکاری‌های اصولی را محدود می‌سازد و در عین حال، دو نهاد دائمی آن (دبیرخانه آن در پکن و سازوکار منطقه‌ای ضدتروریسم در تاجیکستان) فاقد ظرفیت حقوقی جهت اجرای تصمیمات هستند. متعاقباً، سازمان همکاری شانگهای بیشتر به‌عنوان محفلی جهت بحث و تعامل عمل می‌کند تا به‌عنوان یک ائتلاف منطقه‌ای رسمی شبیه اتحادیه اروپا یا ناتو.

بنابراین، اعطای عضویت به ایران در عمل صرفاً پیامدهای ناچیزی به همراه دارد. تهران اکنون قادر خواهد بود در روند تصمیم‌گیری در سازمان همکاری شانگهای از جمله تهیه و امضای اسناد شرکت کند. با وجود این، علیرغم سازوکار اجماعی سازمان، احتمال آن نمی‌رود که برخورداری ایران از حق اظهارنظر موجب تغییر بنیادین در موضع سازمان شود، چراکه چین و روسیه دارای اهمیت حیاتی نزد سیاست خارجی ایران هستند و احتمالاً رأی این کشور را در خصوص مسائل مهم تغییر خواهند داد.

### ۲-۱-۴. افزایش اعتبار ایران با پیوستن به سازمان همکاری شانگهای

عزت و احترامی که ایران ممکن است به‌واسطه عضویت در سازمان عایدش شود، اهمیت بیشتری دارد. پیوستن به سازمان همکاری شانگهای از اهداف دیرین تهران بوده است. چنین چیزی نه بخشی از رویکرد سیاستی تهران در قبال غرب آسیا، بلکه به‌مثابه بسط و گسترش تلاش‌ها به‌منظور تقویت مشروعیت بین‌المللی جمهوری اسلامی و پیوندها با شرق قلمداد می‌شود.

ایران عمدتاً به‌عنوان یک قدرت حامی وضع موجود در آسیای میانه عمل کرده است. این کشور در برابر سلطه روسیه و چین تمکین کرده و از تمامیت ارضی کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای حمایت کرده است. عضویت کامل در سازمان به‌عنوان ابزاری در دست تهران به‌منظور تحکیم این روابط منطقه‌ای قلمداد گردیده است. حکومت ایران همچنین نسبت به مقابله با «سه اهریمن» پکن متعهد شده (مثلاً در قالب تأکید مکرر بر تدابیر خود به‌منظور ریشه‌کنی قاچاق مواد مخدر و جلوگیری از موج پناهجویان) و بدین طریق خودش را به‌عنوان یک شریک دلخواه مطرح نموده است.

### ۲-۱-۵. تلاش برای ایجاد جبهه ضدآمریکایی

چنین تلاش‌هایی در سایه کشمکش‌های ادامه‌دار تهران با آمریکا اهمیت بیشتری پیدا کرده‌اند. مقامات ایران سازمان همکاری شانگهای را به‌عنوان نماد فاصله‌گیری تکاپوی جهانی قدرت از آمریکا و حرکت آن به سمت یک کلیت غیر غربی به تصویر می‌کشند.

در گذشته، چین و کشورهای آسیای میانه تمایل بیشتری داشتند تا نگرانی‌های آمریکا در خصوص مشارکت عمیق‌تر ایران در سازمان همکاری شانگهای را مدنظر قرار دهند، به‌ویژه در دوران دولت آقای احمدی‌نژاد که تهران به دنبال بهره‌گیری از این سازمان به‌عنوان بستری جهت ترویج سیاست‌های هسته‌ای خویش بود. با وجود این، دولت بایدن با توجه به تیرگی روابط با مسکو و پکن، شاید قادر یا مایل به برخورداری از چنین امتیازاتی نباشد. البته، ذکر این نکته نیز ضروری است که واشنگتن طی سال‌های اخیر عموماً توجه چندانی به آسیای میانه نداشته است.

## ۲-۱-۶. خروج آمریکا از افغانستان باعث تقویت حمایت از عضویت کامل ایران شد

سازمان همکاری شانگهای از سال ۲۰۰۷ به اعضای ناظر اجازه داد تا به‌طور مرتب‌تر و عمیق‌تری در نشست‌های وزرا، کارگروه‌ها و سازوکار منطقه‌ای ضدتروریسم شرکت کنند. تغییری که به ایران امکان داد تا به تبادلاً اطلاعات محدود در خصوص تروریسم، افراط‌گرایی و قاچاق مواد مخدر دسترسی پیدا کند. در سال ۲۰۱۷، سازمان تصمیم گرفت گروه تماس سازمان همکاری شانگهای و افغانستان را احیا کند و بدین طریق تمایل خود جهت ایفای نقش جمعی در آن کشور را نشان داد. تهران اکنون بخشی از آن محاسبات است. خروج آمریکا و عدم قطعیت در خصوص ثبات دولت جدید طالبان موجب شد تا حمایت از عضویت کامل ایران تقویت شود و مسکو بر لزوم افزودن مقامات ایرانی به گفتگوهای چهارجانبه روسیه، چین، پاکستان و آمریکا در رابطه افغانستان تأکید کرده است.

باین‌حال، سیاست‌های واگرایانه کشورهای عضو سازمان همچون گذشته احتمالاً از توانایی سازمان جهت پیشبرد گفتگوهای معنادار درباره افغانستان در دوران پس از خروج آمریکا خواهد کاست. تاجیکستان و ازبکستان به‌عنوان دو کشور همسایه، رویکردهای متضادی در قبال طالبان اتخاذ کرده‌اند. دوشنبه با صدای بلند با دولت جدید افغانستان مخالفت می‌کند، درحالی‌که تاشکند از لحن سنجیده‌تر و مهربانانه‌تری برخوردار است. ایران به نوبه خود حمایت پاکستان از حمله طالبان به پنجشیر را محکوم کرده و خواستار تشکیل یک دولت فراگیر در کابل شده است. باین‌حال، علیرغم این اختلافات، اعضای سازمان همکاری شانگهای به خاطر آنکه منافعشان عمیقاً باثبات منطقه‌ای گره‌خورده است، همگی نگران ثبات در افغانستان هستند.

بیزاری سازمان همکاری شانگهای از مداخله خارجی از دیرباز به مذاق ایران خوش آمده و اغلب بر نحوه حفظ قدرت در داخل این کشور تأثیر گذاشته است. به همین نحو، قوانین ایران در حوزه امنیت اطلاعات، ادبیات مورد استفاده در اسناد روسیه، چین و سازمان همکاری شانگهای را به‌خصوص در راستای پیوند دادن استقلال کشور با کنترل بر اینترنت سرمشق قرار دادند.

## ۲-۱-۷. نقش تهران در مدیریت امنیت منطقه‌ای پررنگ‌تر خواهد شد

مؤسسه واشنگتن در انتهای این گزارش نتیجه‌گیری کرد: احتمال آن نمی‌رود که عضویت کامل ایران در سازمان همکاری شانگهای که روند آن پس از آغاز رسمی ممکن است تا دو سال به طول بینجامد موجب تغییرات اصولی در خود سازمان شود. برعکس، چنین اتفاقی را باید از دریچه تلاش‌های تهران به‌منظور کاستن

از انزوای بین‌المللی خویش از طریق بسط و گسترش پیوندهای دوجانبه و چندجانبه با روسیه، چین و کشورهای آسیای میانه نگریست. عضویت در سازمان همچنین نقش تهران را در مدیریت امنیت منطقه‌ای پررنگ‌تر خواهد ساخت و تلاش این کشور به‌منظور افزودن یک «محور شرقی» به سیاست خارجی‌اش را به‌پیش خواهد برد.

## ۲-۲. تحلیل و ارزیابی عضویت ایران در شانگهای از نگاه کارشناسان روسیه

در این بخش به تحلیل و ارزیابی عضویت ایران در شانگهای از نگاه کارشناسان روسیه از جمله «لئونید ایواشف» رئیس مرکز مطالعات ژئوپلیتیک، سرگئی لوزینین استاد دانشگاه روابط بین‌الملل روسیه، «ادلان مارگوف» کارشناس پژوهشگاه تحقیقات بین‌المللی دانشگاه مگیمو، «عباس جوما» خبرنگار بین‌المللی روسیه و رئیس دانشکده سیاست‌های جهانی دانشگاه دولتی مسکو روسیه به شرح ذیل پرداخته می‌شود (خبرگزاری ایرنا، ۱۴۰۰):

### ۲-۲-۱. ایران شریک مطمئنی برای سازمان همکاری شانگهای

«لئونید ایواشف» رئیس مرکز مطالعات ژئوپلیتیک روسیه گفت: ایران شریک مطمئنی برای سازمان همکاری شانگهای است و عضویت این کشور برای افزایش امنیت منطقه‌ای مهم و تأثیرگذار است. وی با بیان اینکه ایران کشوری قدرتمند و دارای جایگاه برتری در منطقه است، افزود: ایران در تحولات منطقه‌ای نقش خوبی ایفا می‌کند و سازمان همکاری شانگهای نیز با عضویت رسمی ایران برای تحکیم امنیت و ثبات منطقه‌ای استفاده می‌کند. رئیس مرکز مطالعات ژئوپلیتیک روسیه ادامه داد: پذیرش عضویت ایران در این تشکل موجب تقویت همکاری‌ها با اعضای کلیدی به‌ویژه روسیه می‌شود. ورود کشور بزرگ ایران به سازمان همکاری شانگهای که تشکلی نوپا و منطقه‌ای است بر نقش و توانمندی این مجموعه و سطح تأثیرگذاری آن بر تحولات منطقه‌ای خواهد افزود.

### ۲-۲-۲. عضویت رسمی ایران موجب تحقق اهداف راهبردی پیمان همکاری شانگهای

سرگئی لوزینین استاد دانشگاه روابط بین‌الملل روسیه از عضویت دائم ایران در سازمان همکاری‌های شانگهای حمایت کرد و این اقدام را در دورنمای پیمان مذکور، بسیار بااهمیت خواند. وی عضویت ایران در سازمان شانگهای را در تحقق اهداف راهبردی این پیمان بزرگ منطقه‌ای، مؤثر و سازنده خواند.

### ۲-۲-۳. روابط ایران و کشورهای عضو شانگهای مستحکم‌تر می‌شود

«ادلان مارگوف» کارشناس پژوهشگاه تحقیقات بین‌المللی دانشگاه مگیمو وابسته به وزارت خارجه روسیه هم گفت: ایران در سازمان همکاری شانگهای عضو ناظر بود و در همه نشست‌های این سازمان حضور و مشارکت فعال داشت. وی خاطرنشان کرد که از نظر روابط بین ایران و کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای، وضعیت بهتر خواهد شد و روابط بهتری بین آن‌ها برقرار می‌شود. مارگوف گفت: اما سازمان همکاری شانگهای که سیاست‌های خود را در عرصه‌هایی همچون سیاسی، نظامی و اقتصادی هماهنگ و در این موارد تصمیم‌گیری می‌کند ایران در این روند مشارکت فعال خواهد داشت و حق رأی خواهد داشت.

## ۲-۲-۴. سازمان شانگهای به ایران نیاز دارد

«عباس جوما» خبرنگار بین‌المللی روسیه نیز به رادیو اسپوتنیک گفت که ایران بازیگر بسیار مهم و کشوری قدرتمند است که در جنوب شرقی منطقه اوراسیا قرار گرفته است که از این منطقه را از غرب آسیا جدا می‌کند. به گفته وی، ایران کشور بسیار مهم در امر مبارزه با تروریسم است و در سال‌های اخیر نشان داد که با روسیه همکاری بسیار مؤثری در مبارزه با تروریست‌ها در سوریه داشته است که موضوع بسیار مهمی است. وی افزود: عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای نشان داد که اعضای این سازمان حضور کامل ایران در این سازمان را ضروری خواندند. این خبرنگار روس گفت: ایران هم به سازمان همکاری شانگهای نیاز دارد. کشورهای عضو این سازمان بازار بسیار بزرگی را تشکیل می‌دهند و نیمی از جمعیت جهان ساکن این کشورها هستند.

## ۲-۲-۵. عضویت ایران در سازمان شانگهای از فشارهای غرب می‌کاهد

رئیس دانشکده سیاست‌های جهانی دانشگاه دولتی مسکو گفت: عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای از فشارهای غرب بر این کشور خواهد کاست و تأثیر مثبت بر ساختار همکاری اقتصادی خارجی آن خواهد گذاشت. «آندره سیدوروف» تصریح کرد: ایران، روسیه و چین تحت فشارهای شدید غرب به سرکردگی آمریکا قرار دارند اما با توجه به ویژگی‌های اقتصادی، ایران بیشتر از دو کشور دیگر از تحریم‌ها آسیب می‌بیند. به گفته وی، عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای به‌عنوان عضو کامل، فرصت‌های جدید برای تهران برای مقابله با تحریم‌های یک‌جانبه ظالمانه و غیرقانونی به وجود می‌آورد.

وی با بیان اینکه ایران در عرصه مقابله با تحریم‌ها از تجربیات بسیار زیادی برخوردار است، اظهار داشت: ایران در همکاری با کشورهای عضو سازمان شانگهای از این تجربیات استفاده می‌کند و شکی نیست تعامل با روسیه و چین دو کشور دیگر مورد تحریم غرب، دستاوردهای خوبی به همراه خواهد داشت.

رئیس دانشکده سیاست‌های جهانی دانشگاه دولتی مسکو خاطر نشان کرد که سازمان همکاری شانگهای در حال تقویت است و عضویت ایران در آن به اعتبار و وجهه آن در سطح جهانی می‌افزاید و در سال‌های آینده کشورهای بیشتری به این سازمان خواهند پیوست. وی افزود: سازمان همکاری شانگهای به وزنه سنگینی در برابر غرب تبدیل می‌شود و می‌تواند با موفقیت از زیاده‌طلبی‌ها و سیستم سلطه‌طلبی آن به‌ویژه آمریکا جلوگیری کند.

به گفته این مقام دانشگاهی روس، سازمان همکاری شانگهای در راستای مقابله با نظام تک‌قطبی ادعایی آمریکا است و این سازمان در آینده نقش تعیین‌کننده در برقراری نظام چندقطبی با قطب‌های جدید قدرت از جمله روسیه، ایران، چین و هند ایفا خواهد کرد.

## ۲-۳. تحلیل و ارزیابی سازمان همکاری شانگهای

جهت شناخت بیشتر در خصوص سازمان همکاری شانگهای از ابعاد مختلف به تحلیل و ارزیابی آن به شرح ذیل پرداخته شد:

### ۲-۳-۱. سازمان همکاری شانگهای؛ قدرت محوری و نهادینگی ضعیف

موافقت‌نامه ساختار ضد تروریستی منطقه‌ای که در راستای اجرایی شدن کنوانسیون مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی در ۲۶ ماده تدوین شده است، تنها ساختار الزام‌آور و مهم‌ترین دستاورد این سازمان محسوب می‌شود. به دیگر سخن «نهادینگی» رژیم شانگهای عمدتاً در قالب این موافقت‌نامه تجلی و البته محدود می‌گردد. در قالب این موافقت‌نامه، ساختار منطقه‌ای ضد تروریستی شخصیت حقوقی یافته و کار ویژه‌های دوازده‌گانه‌ای برای آن تعریف شده است. این کار ویژه‌ها عبارت‌اند از:

جدول شماره (۱) کار ویژه‌های دوازده‌گانه سازمان شانگهای

۱.	تدوین پیشنهادها و توصیه‌ها برای تقویت همکاری زیرمجموعه‌های سازمان شانگهای در مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی و برای اعضای این سازمان در صورتی که چنین درخواستی را مطرح نمایند.
۲.	کمک به نهادهای ذی‌ربط در کشورهای عضو برای مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی در صورت درخواست کشورهای عضو.
۳.	جمع‌آوری و تحلیل اطلاعاتی که از سوی اعضا به ساختار ضد تروریسم منطقه‌ای در مورد مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی ارائه می‌شود.
۴.	ایجاد بانک اطلاعات ساختار منطقه‌ای ضد تروریسم به‌ویژه در حوزه‌های الف- سازمان‌های بین‌المللی تروریستی، تجزیه‌طلب و افراط‌گرا، رهبران آن‌ها، اعضا و سایر اشخاصی که در فعالیت‌های این سازمان‌ها دخیل‌اند و نیز منابع و کانال‌های مالی آن‌ها، ب- وضعیت پویایی و روندهای گسترش تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی که می‌تواند بر منافع اعضا تأثیر بگذارد. ج- سازمان‌های غیردولتی و افرادی که از تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی حمایت می‌کنند.
۵.	در صورتی که مقامات ذی‌صلاح کشورهای عضو اطلاعاتی را از این سازمان درخواست کنند در اختیار آن‌ها قرار خواهد داد.
۶.	ارائه کمک‌های فنی به اعضای سازمان در طراحی و اجرای عملیات مقابله با تروریسم در صورت درخواست آنان.
۷.	در صورتی که اعضای سازمان درخواست نمایند ساختار ضد تروریسم منطقه‌ای در انجام عملیات شناسایی نیروهای تروریستی، تجزیه‌طلب و افراط‌گرایی به آن‌ها کمک خواهد کرد.
۸.	کمک دولت‌های عضو در تعقیب بین‌المللی افراد متهم به اقدامات تروریستی، افراط‌گرایانه و تجزیه‌طلب.
۹.	مشارکت در توسعه ابزارهای حقوقی بین‌المللی جهت مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی.
۱۰.	آموزش متخصصین واحدهای ضد تروریسم.
۱۱.	مشارکت در برگزاری اجلاس‌های دانشگاهی، کارگاه‌ها و هم‌اندیشی‌ها باهدف مبادله تجربیات در مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی.
۱۲.	ایجاد و تداوم مکانیسم‌های تماس با سازمان‌های بین‌المللی فعال در مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی.

موافقت‌نامه‌های دیگری همچون حسن هم‌جواری، انجام مانورهای نظامی مشترک و همکاری وزارت امور خارجه و دفاع کشورهای عضو در حاشیه موافقت‌نامه‌های سیاسی و امنیتی قرار می‌گیرند و در واقع اجرای دو موافقت‌نامه اصلی را تسهیل می‌کنند. اشاره شد که ساختار ضد تروریسم منطقه‌ای مهم‌ترین ساختار الزام‌آور



سازمان همکاری شانگهای در حوزه سیاسی - امنیتی محسوب می‌شود. این بدان معناست که رژیم شانگهای به مقابله با تهدیدات نوین امنیتی محدود شده است (شپانویچ<sup>۱</sup>، ۲۰۲۱).

اعضای سازمان همکاری شانگهای همواره دغدغه مند دستاوردهای نسبی بوده‌اند. از همین رو همکاری امنیتی میان آنان محدود بوده و محدود مانده است. منافع متفاوت امنیتی چین و روسیه، نگرانی هر یک از آنان از سلطه دیگری در آسیای مرکزی یا برهم خوردن موازنه شکننده و نگرانی کشورهای آسیای مرکزی از تسلط این دو کشور زمینه را برای محدود شدن همکاری‌های امنیتی فراهم آورده است. شاهد این مدعا آنکه در دو بحران‌های کلیدی سیاست خارجی روسیه در دوره پس از جنگ سرد یعنی حمله این کشور به گرجستان و جدایی بخشی از خاک آن و نیز بحران اوکراین و جدایی کریمه، سازمان همکاری شانگهای حمایتی از روسیه صورت نداد (ژائو<sup>۲</sup>، ۲۰۲۰).

در دور جدید بحران اوکراین نیز سازمان شانگهای در تداوم مواضع گذشته همچنان ساکت مانده است. افزون بر این سازمان همکاری شانگهای حمایتی از مواضع چین در قبال تایوان و در اختلافات دریای چین جنوبی صورت ن داده است. حتی کشورهای آسیای مرکزی در دوره‌هایی از سیاست‌های چین در مقابله با تروریسم و رفتار این کشور با اقلیت اویغور انتقاد کرده‌اند.

عضویت هند و پاکستان در سازمان همکاری شانگهای اولویت دستاوردهای نسبی میان اعضای را تقویت کرده است. هند در زنجیره معماهای امنیتی در آسیا در مقابل چین و پاکستان قرار گرفته است و رقابت راهبردی تشدید شونده‌ای با چین از جمله در آسیای مرکزی را دنبال می‌کند.

در سال‌های اخیر سازمان همکاری شانگهای بر شکل‌دهی به رژیم اقتصادی توجه بیشتری نشان داده است. شکل‌دهی به رژیم اقتصادی در قیاس با همکاری‌های امنیتی با دشواری‌های بیشتری مواجه بوده است. در سطح کلان و از منظر اقتصاد سیاسی، سازمان همکاری شانگهای رژیم مسلط اقتصاد سیاسی بین‌الملل پس‌ا جنگ سرد را پذیرفته و آن را به‌عنوان مبنای همکاری اعضا قرار داده است. در این قالب سازمان هدف آرمانی خود را جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه تعریف کرده است. افزون بر این اعضا، سازمان، تجارت جهانی و قواعد آن را به‌عنوان مبنای تجارت جهانی پذیرفته‌اند و مکانیسم بازار را به‌عنوان مکانیسم کلیدی توسعه اقتصادی مورد تأکید قرار داده‌اند.

با وجود این، در حوزه همکاری اقتصادی نیز همچون حوزه امنیتی مسیر حرکتی سازمان رژیم سازی حداقلی بوده و عمدتاً به ایجاد رویه‌ها و تسهیل روابط تجاری و اقتصادی میان اعضا و انعطاف در برابر ابتکارات کشورهای عضو محدود شده است. به‌رغم آنکه از آغازین روزهای تشکیل این سازمان ایده جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه، عمدتاً از طرف دولت چین و نمایندگان آن در جلسات این سازمان مطرح شده، اما همواره با مخالفت‌های فنی و سیاسی روسیه و برخی کشورهای آسیای مرکزی مواجه شده است.

<sup>1</sup> Šćepanović

<sup>2</sup> Zhao

از آنجاکه اعضای سازمان به لحاظ قدرت اقتصادی، نوع اقتصادها و میزان رقابت‌پذیری آن‌ها در وضعیت شدیداً نامتوازنی قرار دارند، اغلب اعضای سنتی سازمان یعنی روسیه و کشورهای آسیای مرکزی از رقابت با چین ناتوان‌اند و هراس دارند.

به دیگر سخن دستاوردهای نسبی حاصل از جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه به مدل رفتاری آنان شکل می‌دهد. این کشورها عمدتاً صادرکننده مواد خام محسوب می‌شوند و بازار آن‌ها به‌صورت فزاینده در اختیار چین قرار گرفته است، ناتوانی این کشورها در رقابت با اقتصاد شکوفا و تهاجمی چین زمینه را برای مخالفت آنان با آزادسازی تجاری در قالب این سازمان فراهم آورده است. این مخالفت به‌ویژه از طرف روسیه به‌صورت مداوم ابراز شده است.

### ۲-۳-۲. سازمان همکاری شانگهای و باشگاه انرژی

سازمان همکاری شانگهای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان بزرگ انرژی در جهان را گرد هم آورده است. از همین رو ایده شکل‌دهی به همکاری‌های گسترده‌تر و نوعی همگرایی در این حوزه از همان ابتدا در سازمان مطرح بوده است. نخستین بار در سال ۲۰۰۵ روسیه ایده شکل‌گیری باشگاه انرژی سازمان همکاری شانگهای را مطرح کرد. در سال ۲۰۱۳ این ساختار شکل گرفت، اما تاکنون نتایج چندانی به همراه نداشته است. حتی برخی از کشورها همچون قزاقستان شکل‌دهی به فضای مشترک انرژی را نیز مطرح کرده‌اند؛ اما باشگاه انرژی سازمان همچنان در حد یک ایده باقی مانده است (سلیمی، ۱۴۰۰).

به بیان دقیق‌تر باوجود آنکه همکاری در حوزه انرژی در یک دهه اخیر به کانون روابط چین با کشورهای آسیای مرکزی و روسیه بدل شده است، اما این همکاری‌ها به‌صورت دوجانبه و خارج از ساختار باشگاه انرژی سازمان رخ داده است. چین در تعامل دوجانبه با کشورهای دارنده انرژی در درون این سازمان از موقعیت مذاکره‌ای بهتری برخوردار است و تمایلی به تغییر این وضعیت ندارد. عدم تمایل چین را می‌توان عامل کلیدی در تداوم نقش حاشیه‌ای باشگاه انرژی در سازمان همکاری شانگهای برشمرد.

### ۲-۳-۳. سازمان همکاری شانگهای و زیرساخت پولی و مالی

بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای یکی دیگر از ایده‌های مهم همگرایی اقتصادی در این سازمان است، ایده تشکیل این بانک از سال‌ها پیش مطرح بوده است. در اجلاس نخست وزیران این سازمان در سال ۲۰۱۶ این ایده به تصویب رسید اما با مخالفت روسیه در اجلاس سران سازمان در همان سال، سرانجامی نیافت. آن هنگام تاکنون رایزنی‌های چین و روسیه برای تشکیل این بانک فرجامی نیافته است.

بنابراین می‌توان مدعی شد که نقش تعیین‌کننده روابط قدرت و نیز دستاوردهای نسبی در شکل‌دهی به مدل رفتاری دولت‌های عضو سازمان همکاری شانگهای زمینه را برای شکل‌گیری نوعی رژیم محدود همکاری امنیتی و اقتصادی فراهم آورده است، رژیمی که در حوزه امنیت به مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی و در حوزه اقتصادی به شکل‌گیری کنسرسیوم بین‌بانکی و ایجاد بستری برای همکاری گمرکی محدود مانده است (شریعتی نیا، ۱۴۰۱).

همکاری‌های بانکی این سازمان هم‌اکنون این‌گونه تعریف شده است:

- ۱) تشکیل کنسرسیوم بین‌بانکی
- ۲) حمایت مالی از پروژه‌های اقتصادی کشورهای عضو
- ۳) گسترش و تعمیق همکاری در حوزه فن‌آوری‌های پیشرفته
- ۴) تأمین مالی پروژه‌ها از سوی چین (خبرگزاری صدا و سیما، ۱۴۰۰).

### ۳. روش‌شناسی پژوهش

روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و از طریق مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای و با استفاده از فیش برداری به واکاوی نقاط قوت و ضعف سازمان‌های شانگهای و فرصت‌ها و تهدیدهای پیوستن ایران به این سازمان پرداخته شد. سپس بر اساس مطالعه میدانی و با استفاده از مصاحبه با خبرگانی که نسبت به موضوع پژوهش شناخت کامل دارند، پیامدهای عضویت ایران در سازمان شانگهای احصاء گردید.

### ۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

#### ۴-۱. پیامدهای امنیتی عضویت ایران در سازمان شانگهای

همان‌گونه که اشاره شد، در حوزه امنیتی کنوانسیون مقابله با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی و موافقت‌نامه ساختار منطقه‌ای مبارزه با تروریسم مهم‌ترین اسناد سازمان محسوب می‌شوند، به دیگر سخن مهم‌ترین پیامد امنیتی عضویت دائم ایران در این سازمان در پذیرش الزامات همکاری در مقابله با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی بروز و ظهور خواهد یافت. در این حوزه و به‌ویژه در مبارزه با تروریسم ایران از موقعیت پیچیده‌ای برخوردار است. از یک‌سو این کشور از قربانیان مهم تروریسم شمار می‌آید و از طرف دیگر طیف وسیعی از گروه‌های اسلامی را مورد حمایت قرار می‌دهد. نگرش سایر اعضای سازمان همکاری شانگهای به این گروه‌ها تفاوت‌های مهمی با نگرش ایران دارد.

به‌عنوان مثال حمایت ایران از گروه‌های اسلامی در تاجیکستان و کشمیر همواره با مخالفت هند و تاجیکستان به‌عنوان اعضای سازمان مواجه بوده است. از این منظر پذیرش کنوانسیون مبارزه با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی و عمل به تعهدات به‌عنوان عضوی از ساختار منطقه‌ای مبارزه با تروریسم برای ایران پیچیده خواهد بود. فرایند دستیابی به تعریف مشترک از تروریسم میان ایران و سایر اعضای سازمان همکاری شانگهای و عمل به تعهدات در حوزه مبارزه با تروریسم احتمالاً مهم‌ترین چالش‌ها را در مسیر عضویت دائم ایران در این نهاد ایجاد می‌کند. با وجود این، به دلیل اهمیت راهبردی عضویت دائم ایران در این سازمان، ایران احتمالاً الزامات سیاسی-امنیتی عضویت دائم در این نهاد را مورد پذیرش قرار خواهد داد.

با عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای، سیاست اعلامی و اعمالی این کشور با الزامات مبارزه با تروریسم در این نهاد هم‌راستا خواهد شد. البته این هم‌راستایی محدود به جغرافیای این نهاد خواهد بود. افزون بر این تبادل نظام‌مند اطلاعات در مورد گروه‌های تروریستی میان این کشور و سایر اعضای سازمان در قالب

ساختار مقابله با تروریسم آغاز خواهد شد، فراتر از همکاری در مقابله با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی، عضویت دائم ایران در این نهاد پیامدهای سیاسی - امنیتی چشمگیری احتمالاً در بر خواهد داشت. سکوت دوامدار سازمان همکاری شانگهای در قبال تنش‌های روسیه و غرب بر سر اوکراین، رقابت راهبردی چین و ایالات‌متحده در آسیا پاسیفیک و نیز رقابت راهبردی هند و پاکستان نشان می‌دهد که این نهاد در تنش دوامدار ایران و غرب احتمالاً نقش مهمی ایفا نخواهد کرد. افزون بر این منطقه غرب آسیا به‌عنوان مهم‌ترین حوزه رقابت راهبردی ایران، در حاشیه دستور کار امنیتی این نهاد بوده است. هم‌زمانی اعلام فرایند عضویت دائم ایران در این نهاد و پذیرش عربستان سعودی، مصر و قطر به‌عنوان شرکای گفتگوی این سازمان نشانی از رویکرد متوازن اعضای این سازمان به بازیگران منطقه‌ای و اهمیت دستاوردهای نسبی در مدل رفتاری آنان است.

سازمان همکاری‌های شانگهای شاید یکی از معدود نهادهای بین‌المللی است که توانمندی مقاومت در مقابل سیاست یک‌جانبه آمریکا را دارد. نمونه آن درخواست رسمی از آمریکا برای خروج از پایگاه نظامی در منطقه «دره فراغنه» در کشور ازبکستان در سال ۲۰۰۵ بود. همچنین در پی رسمی شدن سازمان همکاری شانگهای قرقیزستان نیز خواستار خروج آمریکایی‌ها از «پایگاه هوایی کی ۲» شد. با عضویت ایران در این سازمان به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین مخالفان حضور نظامی آمریکا در غرب آسیا گمانه‌زنی‌های متعددی درباره افزایش فشارها علیه آمریکا برای خروج از منطقه بعد از این مرحله مطرح می‌شود.

در مجموع بر اساس تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه، ۹ عامل به عنوان فرصت‌های امنیتی - سیاسی عضویت رسمی ایران در سازمان شانگهای به شرح جدول شماره (۲) احصاء گردید:

جدول شماره (۲) فرصت‌های امنیتی - سیاسی عضویت رسمی ایران در سازمان شانگهای

ردیف	فرصت‌های امنیتی - سیاسی عضویت رسمی ایران سازمان شانگهای
۱	زمینه‌ای مناسب جهت ایجاد ائتلاف سازنده برای رویارویی با تحریم‌های تحمیلی مجموعه غرب و موانع دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای ایجاد می‌گردد؛
۲	تهدید مشترک ناتو و ایالات‌متحده برای جمهوری اسلامی ایران و دیگر اعضای سازمان به‌مراتب کم‌رنگ‌تر خواهد شد؛
۳	این فرصت و ظرفیت ایجاد می‌گردد که جمهوری اسلامی ایران با همکاری و همراهی فدراسیون روسیه و جمهوری خلق چین تنش‌ها و تهدیدات پدیدار شده از سوی ایالات‌متحده را به مبدل به فرصت نماید؛
۴	منجر به گسترش روحیه اعتماد، حسن نیت، همکاری، ثبات و تثبیت و تقویت چهره‌ دوستانه و مثبت جمهوری اسلامی ایران در تعاملات منطقه‌ای می‌گردد؛
۵	موجبات تقویت جایگاه جمهوری اسلامی ایران در روندهای منطقه‌ای و حتی سیاست‌گذاری‌های کلان بین‌المللی میسر می‌شود؛
۶	افزایش توانایی کشور در جهت رویارویی با خطرات احتمالی از سوی رژیم صهیونیستی، ناتو و ایالات‌متحده که در همسایگی کشور حضور دارند؛
۷	پذیرش دائم در سازمان مذکور به‌مثابه نقطه عطفی در گسترش همکاری‌های دوجانبه با کشورهای عضو در امر مبارزه با مواد مخدر و مبارزه با تروریسم و بنیادگرایی می‌ماند؛

ردیف	فرصت‌های امنیتی - سیاسی عضویت رسمی ایران سازمان شانگهای
۸	زمینه‌های لازم و مناسب جهت ایجاد طرح نظام امنیت دسته‌جمعی باهدف مقابله با حضور مخرب قدرت‌های فرا منطقه‌ای فراهم می‌گردد؛
۹	شرایطی مطلوبی جهت پیگیری فعال‌تر رژیم حقوقی و امنیتی دریای خزر پدیدار می‌شود.

منبع: یافته‌های پژوهش

#### ۴-۲. پیامدهای اقتصادی عضویت ایران در سازمان شانگهای

در حوزه اقتصادی، سازمان همکاری شانگهای مسیر کلاسیک همگرایی اقتصادی را در پیش نگرفته است، بلکه به دلیل اختلاف نظر اعضا و ساختارهای بسیار متفاوت اقتصادهای آنان، عمدتاً سازمانی همکاری محور و رویه‌گرا بوده است، بدان معنا که کنش آن به ایجاد رویه‌های غیر الزام آور همکاری اقتصادی معطوف شده است. در این حوزه تکمیل فرایند عضویت ایران نیازمند تصویب اسناد ذیل است:

- جهت‌گیری‌های اساسی در مورد همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای؛
  - ایجاد شرایط مساعد برای حمل‌ونقل جاده‌ای؛
  - موافقت‌نامه همکاری بین‌بانکی؛
  - همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی؛
  - تعامل گمرکات در اجرای قانون هم‌رسانی اطلاعات گمرکی در زمینه مبادلات در حوزه انرژی.
- در میان مدت، عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای می‌تواند فرصت‌هایی برای دیپلماسی اقتصادی کشور ایجاد نماید. اشاره شد که سازمان همکاری شانگهای سازمان اوراسیایی است. در شرایط کنونی اوراسیای جدیدی در حال شکل‌گیری است، پهنه‌ای که در آن چهار کانون قدرت شکل گرفته است. روسیه به‌عنوان کانون سنتی قدرت در شمال این پهنه نقش‌آفرینی رو به افزایشی دارد. چین کانون جدید و مهم‌ترین کانون قدرت در این پهنه است، هند کانون نوظهور قدرت در جنوب این پهنه است و اتحادیه اروپا به‌عنوان کانون قدرت هنجاری و اقتصادی سنتی در غرب این منطقه قرار دارد. ایران با توجه به موقعیت ژئواکونومیک خود می‌تواند نقش یک حلقه وصل را بین چهار اقتصاد کلیدی در اوراسیا ایفا نماید. ایده کریدور شمال - جنوب نمایانگر پتانسیل نقش‌آفرینی ایران به‌عنوان حلقه وصل روسیه و هند به‌عنوان دو اقتصاد بزرگ اوراسیایی است.
- افزون بر این در قالب کریدور شمال - جنوب، ایران به‌طور بالقوه می‌تواند حلقه وصل جنوب شرق آسیا و شمال اروپا باشد، بنابراین تکمیل کریدور شمال جنوب و رونق بخشیدن به آن را می‌توان در کانون منافع اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای قرارداد. به دیگر سخن اجرایی شدن کریدور شمال جنوب و افزایش ظرفیت آن می‌تواند به‌عنوان مهم‌ترین ابتکار، در کوتاه‌مدت در کانون دیپلماسی اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای قرار گیرد. ایران می‌تواند با بهره‌گیری از منابع مالی این سازمان زمینه را برای اجرای کامل این کریدور فراهم آورد.

البته اجرایی شدن این پروژه که مدت‌ها به تأخیر افتاده است مستلزم روابط باثبات میان ایران و سایر اعضای سازمان و نیز شرکا و طرف‌های گفتگوی آن است. به‌عنوان مثال در صورتی که تنش میان ایران و آذربایجان

تداوم یابد و این کشور در یکی از مسیرهای کلیدی کریدور شمال - جنوب اختلال ایجاد کند این مزیت ژئواکونومیک ایران با چالش مواجه خواهد شد.

در مجموع بر اساس تجزیه و تحلیل یافته های حاصل از مصاحبه، ۱۳ عامل به عنوان فرصت های اقتصادی - فرهنگی عضویت رسمی ایران در سازمان شانگهای به شرح جدول شماره (۳) احصاء گردید:

جدول شماره (۳) فرصت های اقتصادی - فرهنگی عضویت رسمی ایران در سازمان شانگهای

ردیف	فرصت های اقتصادی و فرهنگی عضویت رسمی ایران سازمان شانگهای
۱	گسترش همکاری دو و چندجانبه در حوزه انرژی و ایجاد زمینه مناسب جهت ایجاد ائتلاف های جدید در خصوص مباحث مرتبط با انرژی (اوپک گازی)؛
۲	ایجاد یک بازار جایگزین بزرگ و بادوام جهت توسعه صادرات کشور به ویژه در برابر بازارهای تحریمی؛
۳	ایجاد مانع بر سر راه تحریم های جدید شورای امنیت؛
۴	گسترش و تقویت منافع اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با احتمال گره خوردن منافع اقتصادی سازمان همکاری شانگهای با کشورهای آسه آن، ژاپن و کره جنوبی؛
۵	حفظ و گسترش بازار مصرف بزرگ و بادوام برای نفت و صادرات غیرنفتی و رفع نیازمندی های فناورانه و منابع مالی موردنیاز برای توسعه صنعتی با توجه به ظرفیت کشورهای عضو؛
۶	تقویت مزیت های ترانزیتی کشور؛
۷	تأمین بخشی از نیازهای مالی کشور از طریق کنسرسیوم بین بانکی؛
۸	ارائه طرح های ابتکاری ایران و کوشش برای عملیاتی کردن آن ها؛
۹	مشارکت هم زمان در دو مگا پروژه «ابتکار کمربند و راه» و «اتحادیه اقتصادی اوراسیا»؛
۱۰	تقویت گروه کشورهای فارسی زبان؛
۱۱	خنثی کردن تبلیغات رسانه ای مبنی بر منزوی شدن جمهوری اسلامی ایران در سطح نظام بین الملل؛
۱۲	تضعیف رابطه علت و معلولی بین اسلام و تروریسم و پیشگیری از تندروی ها و رفتارهای ناشایست علیه مسلمانان؛
۱۳	تقویت بحث گفت و گوی تمدن های اسلام، مسیحیت، کنفوسیوئیسم و بودائیسم.

منبع: یافته های پژوهش

## ۵. نتیجه گیری و پیشنهادها

### ۵-۱. نتیجه گیری

سازمان همکاری شانگهای نماد فرایند جدید رژیم سازی در اوراسیای پسا جنگ سرد محسوب می شود، چنانچه اشاره شد، روابط قدرت متغیر کانونی شکل دهنده به فرایند رژیم سازی شانگهای بوده است. افزون بر این دغدغه دستاوردهای نسبی نقش کلیدی در شکل دهی به مدل رفتاری اعضای این سازمان داشته است. از همین رو نهادینگی این سازمان ضعیف بوده و انتظارات اعضا در حوزه های محدود امنیتی و اقتصادی همگرا شده است. دامنه قاعده نویسی این نهاد به مقابله با تهدیدات نوین امنیتی و ایجاد رویه های حداقلی در همکاری اقتصادی محدود شده است.

عضویت کشورها در سازمان همکاری شانگهای موجب یکپارچگی تصمیم گیری های اقتصادی آن ها و تأثیرگذاری بیشتر در عرصه اقتصاد جهانی شده است. سازمان همکاری شانگهای با توجه به حضور

دو عضو دائم شورای امنیت سازمان ملل متحد، نیمی از جمعیت جهان، حضور سه کشور گروه بریکس، حجم اقتصادی ۲۳ هزار میلیارد دلاری و تجارت داخلی بیش از ۳۰۰ میلیارد دلاری، از ظرفیت بالایی برای گسترش تجارت ایران با این سازمان برخوردار است.

کارشناسان معتقدند تنها عضویت در این پیمان برای جهش روابط دیپلماسی اقتصادی کشور کافی نیست و برای ایجاد فرصت‌های بزرگ اقتصادی لازم است که با هر یک از کشورهای عضو نیز روابط دوجانبه قوی برقرار کنیم که انعقاد موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی، کاهش منطقی نرخ‌های تعرفه‌ای به‌ویژه از سوی ایران و همگرایی در نرخ‌های تعرفه کالایی، شناخت دقیق بازارهای هدف به‌منظور گسترش صادرات غیرنفتی، رفع موانع سرمایه‌گذاری خارجی کشورهای عضو شانگهای در صنایع بالادستی ایران و پیگیری اجرای تفاهم‌نامه همکاری‌های ۲۵ ساله ایران و چین از طریق ایجاد پروژه‌های درون‌سازمانی شانگهای از جمله ابزارهای آن می‌تواند باشد.

در میان‌مدت، دستاوردهای اقتصادی ایران به میزان کنشگری مبتکرانه این کشور در این نهاد و ایجاد اجماع برای اجرایی نمودن ابتکارات اقتصادی وابسته خواهد بود. پیوستن ایران به «سازمان همکاری شانگهای» و «مجموعه بریکس»، قدرت راهبردی و جایگاه ژئواستراتژیک چندجانبه‌گرایی را به صورتی معنادار، ارتقاء می‌بخشد.

در این میان ضرورت و اهمیت توجه به اشتراکات و افتراقات سازمان همکاری شانگهای (SCO) با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) و بریکس بیش از پیش نمود پیدا می‌کند. روسیه بیشتر حوزه نفوذ خود را در اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) می‌بیند و چین نگاه ویژه‌تری به سازمان همکاری شانگهای (SCO) دارد. نشست‌های سران اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بریکس و سازمان همکاری شانگهای در شهر اوفای روسیه در سال ۱۳۹۴ نیز گویای غلبه اشتراکات و همپوشانی آن‌ها است که البته عدم تکرار چنین نشستی با این ترکیب از سال ۱۳۹۴ تاکنون قابل تأمل و بررسی است. برخلاف ناتو، در رابطه با اتحادیه‌های یادشده صحبت از ایجاد بلوک‌های نظامی - سیاسی نیست. نه‌تنها لیست اعضای اصلی اتحادیه شانگهای، بلکه لیست کشورهای دارای وضعیت ناظر و شرکای گفت‌وگو نیز این موضوع را تأیید می‌کند. همگرایی شانگهای، بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا یک گام مهم در افول ساختارهای مالی غربی تلقی می‌شود اما نباید انتظار بسیار سریع و به‌اصطلاح انقلابی از پیوستن ایران به شانگهای را داشت.

## ۵-۲. پیشنهادها

- ضرورت و اهمیت توجه به اشتراکات و افتراقات سازمان همکاری شانگهای با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) و بریکس و تشکیل یک کارگروه مشترک از آن‌ها به منظر تسریع در همگرایی و اجرایی شدن توافقاتها.
- امکان‌سنجی پیشنهاد جمهوری اسلامی ایران مبنی بر برگزاری مجدد نشست سران اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بریکس و سازمان همکاری شانگهای.

- پیشنهاد ایجاد یک پول واحد میان سازمان همکاری شانگهای (SCO) با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) و بریکس.
- تلاش در راستای ایجاد پیوند میان سازمان همکاری کشورهای اسلامی و اعضای پیمان شانگهای با توجه به حضور میلیون‌ها مسلمان در کشورهای اندونزی، مالزی، پاکستان و هند و توجه به این ظرفیت.
- تکمیل سریع‌تر پروژه خط آهن ریلی رشت-آستارا و تمام ریلی شدن کریدور شمال-جنوب به‌منظور توسعه نقش ترانزیتی ایران و بهره‌مندی از مزایای اقتصادی پایدار آن.
- توجه به حوزه تعارضات منافع و رقابت چین و روسیه در دو حوزه پیمان شانگهای و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و تلاش در جهت کاهش و حل تعارضات از طریق گفتگو و کارگروه مشترک.
- تشکیل اتاق فکرهای مرتبط و سرعت عمل در تشکیل کمیته‌های بررسی و ارزیابی مفاد اسنادی که در حوزه دولت به ویژه وزارت خارجه و وزارت کشور بوده و باید در مجلس بررسی و به تصویب برسد.





## منابع و مأخذ

### منابع فارسی

- پایگاه رسمی ایران اسکوکواکس (۱۴۰۱). قابل دسترسی در: <http://irscoexoex.ir/fa/>
- اقتصاد آنلاین (۱۷ بهمن ۱۴۰۰). ایران تا پایان سال ۲۰۲۴ عضو ناظر شانگهای باقی خواهد ماند، قابل دسترسی در: <https://www.eghtesadonline.com/n/36aV>
- خبرگزاری ایرنا (۲۹ شهریور ۱۴۰۰). دورنمای پذیرش ایران در سازمان همکاری های شانگهای از نظر کارشناسان روس، قابل دسترسی در: <https://irna.ir/xjG497>
- خبرگزاری صداوسیما (۲ دی ۱۴۰۰). مزایا و فرصت های تجاری عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، قابل دسترسی در: <https://www.iribnews.ir/00Du2O>
- جامعه خبری تحلیلی الف (۳۱ شهریور ۱۴۰۰). تاثیرات منطقه ای عضویت ایران در سازمان شانگهای، قابل دسترسی در: <https://www.alef.ir/news/4000628073.html>
- شریعتی نیا، محسن (۱۴۰۱). عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای: پیامدهای امنیتی و اقتصادی، رهیافت های سیاسی و بین المللی، دوره ۱۳، شماره ۳، ص ۳۵-۵۶.
- پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری (۱۸ تیر ۱۳۹۴). متن سخنان رییس جمهوری در نشست سران سازمان همکاری شانگهای، اعضای گروه بریکس و اتحادیه اوراسیا، قابل دسترسی در: <https://www.president.ir/fa/87987>
- سلیمی، سیدجلال الدین (۱۴۰۰). آثار منافع ملی جمهوری اسلامی ایران برای همگرایی منطقه ای در سازمان همکاری شانگهای، موسسه مطالعات جهان معاصر، قابل دسترسی در: <https://jahanemoaser.ir/>

### منابع لاتین

- The Print (2022). SCO to admit Iran as a full member; Belarus applied for membership: SG Zhang Ming, Available from: <https://theprint.in/world/sco-to-admit-iran-as-a-full-member-belarus-applied-for-membership-sg-zhang-ming/1040658/>
- France24 (2021, September 18). Iran looks east after China-led bloc OKs entry, Available from: <https://www.france24.com/en/live-news/20210918-iran-looks-east-after-china-led-bloc-oks-entry>
- Valdai Club (2022). Modern Approaches of China to the Shanghai Cooperation Organization, Available from: <https://valdaiclub.com/a/highlights/modern-approaches-of-china-to-the-sco/>

- Janko, Šćepanović. (2021) Russia and the Shanghai Cooperation Organization: a question of the commitment capacity, *European Politics and Society*, 23(5), 712-734.
- Suisheng, Zhao. (2020). China's Belt-Road Initiative as the Signature of President Xi Jinping Diplomacy: Easier Said than Done, *Journal of Contemporary China*, 29(123), 319-335.
- The Washington Institute. (2021, Sep 15). Iranian Membership in the Shanghai Cooperation Organization: Motivations and Implications, Available from:  
<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/iranian-membership-shanghai-cooperation-organization-motivations-and-implications>



## **An Examination of the Consequences of Iran's Membership in the Shanghai Cooperation Organization**

Mashallah Zarati<sup>1\*</sup>

### **Abstract**

Since the end of the Cold War, the United States and its Western allies have established and dominated the geometry of power in the world through various political and economic institutions. However, the increasing influence of emerging powers such as Russia and China have challenged the sovereignty of the West and the dominance of the United States. Among other efforts, Russia and China efforts towards strengthening the Shanghai Cooperation Organization are taking place with the aim of achieving regional security, creating a new energy club and reducing the influence of the United States in the region. Although the SCO lacks the material and political capacity to directly confront US' interests, the organization has become an important counterweight against the US and its Western allies, which has increased the capacity of Russia and China to exercise soft policies for shaping the balance of power. This paper, after first briefly outlining the historical course of Iran towards joining the Shanghai Organization, conducts a study of library documents, the analysis of American and Russian think tanks, as well as the statements of Iranian experts and analysts, to determine the strengths and weaknesses of the Shanghai Organization and the opportunities and threats presented by Iran's membership in this organization. From the analysis of the interviews and experts' statements, a total of 8 strengths, 7 weaknesses and 22 opportunities presented by Iran's membership of Shanghai Organization in the fields of security, politics, culture, and economy have been identified, which can overall lead to an increase in the economic security and an improvement in the geopolitical position of the Islamic Republic of Iran.

**Keyword:**Shanghai Cooperation Organization, Power Geometry, World Order.

---

<sup>1</sup> PhD student of Future Studies, Faculty of Strategic Management, Supreme National Defense University. Tehran Iran. Corresponding Author. (Zarati313@gmail.com)